

pedagogical and age psychology the importance of motivation for education and revealed its determinant role in activities done by pupils as agents of learning. The article analyzes the development by G.S. Kostyuk of the problem of motivation in two planes: in the paradigm of "learning and mental development", as well as in the paradigm of "learning and development of capabilities". The article states the original status of learning motivation as a determinant factor within this approach. The scientist revealed the technology of subjective activity initiating at pupils as representatives of personal determination. The conclusion is made that the scientist, by characterizing the determinant influence of motives, unfolded the genesis of productive personal determination. This clearly represents the progressive ideas of G.S. Kostyuk, his ability to apperceive and outline a vision of the problems that are cardinal today.

Key words: *personality, personal determinants, motivation, motives of activity, learning, mental development, abilities.*

Відомості про автора:

Мусіяка Наталія Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, докторант, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Musiaka, Nataliia Ivanivna, PhD in Psychology, senior researcher, doctoral student of Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences, Kyiv, Ukraine.

E-mail: natamail0870@gmail.com

159.923.2

Павлюк М.М

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Павлюк М.М. *Соціально-психологічні чинники дитячо-батьківських стосунків в умовах карантину.* У статті розкрито основні психологічні типи дитячо-батьківських стосунків, які характерні для звичайних умов функціонування сім'ї та в умовах карантину внаслідок поширення COVID-19 в Україні та у світі в цілому.

Зокрема звертається увага на те, що сучасні батьки використовують такі основні стратегії поведінки як: ігнорування батьками поширення COVID-19 в Україні, відсутність відкритого відреагування ситуації у сімейних стосунках, відстороненість, що виявляється у спробах переключитися на інші види діяльності; надмірна залученість, що породжує тривогу, страх, паніку у дитячо-батьківських стосунках; збалансований тип спілкування між батьками та дітьми, для якого характерним є прийняття ситуації, що склалася та пошук нових способів взаємин в умовах карантину, які потребують зміни звичних манер поведінки як у батьків, так і у дітей, нових здатностей та мобілізації особистісних ресурсів та ресурсів усієї сімейної системи у напрямку збільшення самоповаги, самодисципліни, самодетермінації.

Представлено класичні підходи до розуміння типологій дитячо-батьківських стосунків у психологічній науці та практиці, потенціал яких можна застосувати у напрямку надання психологічної допомоги сім'ям в умовах карантину та поширення COVID-19 в Україні та у всьому світі. Окреслено можливі деформації у розвитку особистості дитини внаслідок домінування неадекватних стилів поведінки у дитячо-батьківських стосунках в умовах карантину.

Ключові слова: дитячо-батьківські стосунки, самосвідомість особистості дитини, COVID-19, стратегії поведінки, сімейна система, батьківська позиція.

Павлюк М.М. Социально-психологические факторы детско-родительских отношений в условиях карантина. В статье раскрыты основные психологические типы детско-родительских отношений, характерных для обычных условий функционирования семьи и в условиях карантина вследствие распространения COVID-19 в Украине и в мире в целом.

В частности обращается внимание на то, что современные родители используют следующие основные стратегии поведения как: игнорирование родителями распространение COVID-19 в Украине, отсутствие открытого отреагирования ситуации в семейных отношениях, отстраненность, проявляющаяся в

попытках переключиться на другие виды деятельности; чрезмерная вовлеченность, что порождает тревогу, страх, панику в детско-родительских отношениях; сбалансированный тип общения между родителями и детьми, для которого характерно принятие сложившейся ситуации и поиск новых способов взаимоотношений в условиях карантина, в которых есть необходимость изменения привычных манер поведения как у родителей, так и у детей, новых способностей и мобилизации личностных ресурсов и ресурсов всей семейной системы в направлении увеличения самоуважения, самодисциплины, самодетерминации.

Представлены классические подходы к пониманию типологий детско-родительских отношений в психологической науке и практике, потенциал которых можно применить в направлении оказания психологической помощи семьям в условиях карантина и распространение COVID-19 в Украине и во всем мире. Определены возможные деформации в развитии личности ребенка вследствие доминирования неадекватных стилей поведения в детско-родительских отношениях в условиях карантина.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, самосознание личности ребенка, COVID-19, стратегии поведения, семейная система, родительская позиция.

Актуальність. В умовах вимушеного карантину дитячо-батьківські стосунки набувають особливої ваги через близькість контактів між членами усієї сім'ї. Осмислення якості дитячо-батьківських стосунків потребують такі аспекти як встановлення режиму дня в умовах вимушеного перебування вдома (питання близькості-дистанції, особливо якщо йдеться про підлітковий вік), дотримання психогігієнічних норм і правил, чергування праці та відпочинку, наявність чіткого плану дня, медіаграмотність, стресостійкість тощо.

В умовах ситуації невизначеності терміну карантину посилюється інтерес як до внутрішнього світу особистості, її

самосвідомості як регулятора думок та вчинків, а також до зовнішніх проявів поведінки як до дорослих, так і дитячих паттернів поведінки. Реакція батьків на події, що відбуваються як в Україні, так і у світі в цілому детермінує процес становлення самосвідомості у підростаючої особистості.

Сучасна психологія визначає термін самосвідомість як процес усвідомлення особистістю самої себе в усій багатогранності своїх індивідуальних особливостей, усвідомлення своєї сутності й місця в системі соціальних зв'язків. У процесі самоусвідомлення формується і виділяється Я-особистість як утворення певної цілісності, єдності внутрішнього і зовнішнього буття. У самоусвідомленні особистість здатна сприйняти себе як об'єкт, побачити себе ніби збоку очима стороннього спостерігача.

Особливо актуальним це є для підлітків, адже саме в підлітковому віці, коли найінтенсивніше відбувається розвиток самосвідомості, батьківське ставлення набуває вирішального значення. Спілкування батьків з дитиною зумовлюється установками стосовно неї, які відображають особливості їх сприймання та розуміння дитини. Від того, як батьки сприймають і розуміють підлітка, його потреби, інтереси, психологічні стани та переживання, а, отже, відповідно і взаємодіють з ним, залежить сприймання і оцінка підлітком себе, прийняття чи неприйняття своєї особистості. Батьківські установки щодо дітей впливають на усвідомлення ними мотивів своєї поведінки і діяльності, формування цінностей і ідеалів, вироблення оцінок і самооцінок, за якими діти оцінюють себе і людей, що їх оточують. Усе це позначається на подальшому розвитку особистості.

Ступінь розробленості проблеми. Психологія розвитку дитини — одна з галузей психології, яка найбільш інтенсивно розробляється. Значний внесок у психологію розвитку мають праці Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, О. В. Запорожець, Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, В. Н. Мясищева.

Глибоко вивчені пізнавальні процеси та їх розвиток у дитинстві (Л.В. Венгер, Л.С. Виготський, Ю.З. Гільбух, О.В. Запорожець), сензитивні та критичні періоди у розвитку (Л. С. Виготський, О.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, Т.М. Титаренко), вплив спілкування з матір'ю на розвиток дитини (Т.В. Говорун, М.І. Лісіна, О.М. Шарган), вплив внутрішньосімейних стосунків на розвиток ставлення дитини до зовнішнього світу, інших людей, самої себе (Б.Г. Ананьєв, В.Н. Мясищев, О.Б. Насонова).

Психологія розвитку дитини показує, що фактори, які впливають на становлення дитячої психіки, в одному випадку сприяють, а в іншому заважають оптимальному розвитку особистості дитини. Так взаємини в батьківській родині, ставлення до дитини з боку батьків можуть сформувати ефективну мотиваційну систему дитини, позитивний погляд на світ та на самого себе, і ті ж самі чинники, але з іншим психологічним змістом можуть призвести до розвитку негативної Я-концепції, низької самоповаги, недовіри до оточуючих. Такі чинники або детермінанти психічного розвитку з точки зору психологічної практики зручно навести як розташовані на осі, що задана двома полюсами.

На одному полюсі групуються чинники об'єктивні, що являють собою передумови розвитку. До таких детермінант належать *макросоціальні* чинники — економічний та культурний рівень суспільства, наявна система виховання, рівень соціального

піклування про дитину, етнокультурні традиції виховання [2]. Інша група об'єктивних детермінант психічного розвитку — це *мікросоціальні* процеси, що виникають в малих групах (з включенням дитини), — в родині [5]. Третя група — це чинники *соматопсихічні*, які, хоча і замкнені “всередині” дитини, являють собою об'єктивні передумови її розвитку. До них належать спадковість, темперамент, особливості пренатального та постнатального розвитку, хвороби, перенесені новонародженим або немовлям [8].

Інший полюс утворюють суб'єктивні чинники, які, знаходячись під впливом та в залежності від перших, складають внутрішню логіку розвитку, точніше, саморозвитку дитини, її життєтворчості [2]. Ці чинники об'єднують специфіку розвитку мотиваційної сфери, особливості формування свідомості та самосвідомості дитини, стилю її поведінки.

Проміжне положення займають чинники, які виникають на перехресті дії чинників об'єктивних та суб'єктивних, на перехресті векторів, що йдуть від дитини як суб'єкта життєдіяльності та середовища. Психологічно ці чинники розкриваються в характеристиках спілкування та специфіці взаємин дитини з іншими людьми — в родині та інших колективах [4].

Узагальнюючі теорії дитячого розвитку намагаються розглянути спільну дію детермінант усіх трьох названих типів, яка утворює реальну послідовність стадій або етапів розвитку. Для психологічної практики синтетичне бачення важливе, але не менш необхідний і аналітичний підхід.

Використовуючи саме аналітичний підхід В.В. Столін та співавтори [7] виділяють три принципові стратегії психологічної допомоги:

1. Центрація на батьках, їхньому ставленні до дитини, їхніх особистісних рисах та мотивах.
2. Центрація на самій дитині, її внутрішніх проблемах.
3. Центрація на взаєминах дітей та батьків, їхньому спілкуванні.

Виділення цих можливих стратегій зумовлює те, що для індивідуально орієнтованої моделі психологічної допомоги найбільший інтерес із об'єктивних детермінант психологічного розвитку викликають ті, які так чи інакше пов'язані з батьками, їхнім впливом на дитину. Макросоціальні впливи можуть бути скориговані в ситуації роботи з конкретною сім'єю щонайменше; а впливи на зовнішньосімейні макросоціальні процеси потребує включення тих ланок психологічної служби, які орієнтовані на роботу в дитячих колективах. Соматопсихічні фактори, необхідно враховувати в процесі діагностичної роботи та консультування батьків, хоча їх природа відноситься в більшій мірі до компетенції медицини. Вплив цих чинників на дитячий розвиток та взаємини у родині описано у вітчизняній літературі (О. І. Захаров, Д. Н. Ісаєв, В. В. Лебединський, Е. Г. Ейдемільер, А.Є. Лічко).

Таким чином, в умовах що склалися нині, першорядний інтерес з точки зору практичних завдань психологічної допомоги родині викликають три групи детермінант: об'єктивний вплив батьків (їхній особистий приклад), розвиток особистості самої дитини, а також способи спілкування та взаємини в родині між батьками та дітьми.

Мета статті: розглянути типи дитячо-батьківських стосунків та їх вплив на розвиток підлітків в умовах вимушеного карантину.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психології, основні типології батьківського ставлення можна розподілити на три

види (в залежності того, на яких компонентах взаємин між людьми вони базуються): в основі першого типу лежить поведінковий компонент (способи поведінки з дитиною, спрямованість виховних дій, тип батьківської поведінки), в основі другого - емоційний (система або сукупність емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини, спосіб емоційного зв'язку між батьками і дитиною), третій вид має системний характер і ґрунтується на поєднанні поведінкового, емоційного та когнітивного компонентів (способи поведінки з дитиною, емоційне ставлення до неї, розуміння особистості дитини, оцінка її поведінки).

Розглянемо типології батьківського ставлення, враховуючи описану класифікацію. Найбільш ґрунтовними видаються типології системного характеру. Так, Е. Г. Ейдемільер [2], виділив шість типів батьківського ставлення до дітей:

- Гіпопротекція: нестача опіки та контролю за поведінкою, яка доходить інколи до повної бездоглядності; частіше проявляється як нестача уваги та піклування до фізичного та духовного благополуччя дитини, справам, інтересам, неспокою.
- Домінуюча гіперпротекція: загострена увага та піклування про дитину поєднується з дріб'язковим контролем, чисельними обмеженнями та заборонами, що підсилюють несаможиттєвість, безініціативність, нерішучість, невміння постояти за себе.
- Потураюча гіперпротекція: виховання за типом "кумир сім'ї", потурання усім бажанням дитини, надмірне піклування та обожнювання, що в результаті сприяє формуванню непомірно високого рівня домагань дитини, нестримне прагнення до лідерства, що поєднується з недостатнім завзяттям та опорою на власні ресурси.

- Емоційне нехтування (відторгнення): ігнорування потреб дитини, нерідко жорстоке поводження з нею. Емоційне нехтування, яке приховується і проявляється у глобальному невдоволенні дитиною, постійному відчутті батьків, що він не “той”, не “такий”, наприклад, “недостатньо мужній для свого віку, все і усім пробачає, по ньому ходити можна”.

- Підвищена моральна відповідальність: такі, що не відповідають віку та реальним можливостям дитини вимоги безкомпромісної чесності, почуття обов'язку, порядності, покладання на дитину відповідальності за життя та благополуччя рідних, наполегливі очікування великих успіхів у житті — все це поєднується з ігноруванням реальних потреб дитини, її власних інтересів, недостатньою увагою до її психофізіологічних особливостей.

- Жорстока поведінка стосовно дитини: на перший план виходить емоційне відторгнення, яке проявляється в покараннях у формі фізичного покарання, позбавлення задоволень, незадоволенні потреб дитини.

До цієї класифікації приєднуються типи сімейного виховання, батьківського ставлення, що описані А. Є. Лічко [2]:

- Виховання в культурі хвороби, що характерне для сімей, в яких дитина довгий час страждала чи страждає соматичними хронічними захворюваннями або фізичними дефектами. Хвороба дитини виступає смисловим центром життя сім'ї, її піклування та турбота. Цей тип виховання й батьківського ставлення сприяє розвитку в дитини егоцентризму, завищеного рівня домагань.

- Суперечливе виховання та ставлення являє собою поєднання різних суперечливих виховних стилів в одній сім'ї,

часто несумісних та неадекватних. Цей тип сімейного виховання проявляється у відкритих конфліктах, конкуренції та конфронтації членів сім'ї. Вірогідним результатом такого ставлення є формування у дитини тривожності, невпевненості, низької та нестійкої самооцінки.

Цікавою є типологія В. І. Гарбузова та співавторів [3], які виділили три типи неадекватного батьківського виховання, в основі яких лежать варіанти негативного ставлення:

1. Виховання за типом А (неприйняття, емоційне нехтування) — неприйняття індивідуальних особливостей дитини, спроби “покращення”, “корекції” вродженого типу реагування, які поєднуються з жорстким контролем, регламентацією усього життя дитини, з нав'язуванням їй єдиного “правильного” типу поведінки.

2. Виховання за типом Б (гіперсоціалізуюче), виявляється у тривожно-підозрілій концентрації батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі серед товаришів, і особливо в школі, очікуванні неодмінного успіху у навчанні та майбутній професійній діяльності.

3. Виховання за типом В (еґоцентричне) — “кумир сім'ї”, “маленький”, “єдиний”, “зміст життя” — культивування уваги всіх членів сім'ї на дитині, інколи на шкоду іншим дітям або членам сім'ї.

ОІ. Захаровим [4] при дослідженні сімей, в яких діти страждали різноманітними формами неврозів, виділені такі параметри батьківсько-дитячих взаємин:

1. Інтенсивність емоційного контакту батьків стосовно дітей: гіперопіка; опіка; прийняття; неприйняття.

2. Параметр контролю: дозволяючий; допускаючий; ситуативний; обмежуючий.

3. Послідовність — непослідовність.

4. Афективна стійкість — нестійкість.

5. Тривожність — відсутність тривожності.

До системних належить також типологізація Д. Боумрин [2], який виділив наступні чотири параметри батьківського ставлення.

1. Батьківський контроль, який спрямований перш за все на модифікацію проявів залежності у дітей, агресивності, розвиток ігрової поведінки, на більш успішне засвоєння батьківських стандартів і норм.

2. Батьківські вимоги, що спонукають до розвитку у дітей зрілості, інтелектуальної та емоційної сфери, міжособистісного спілкування, самостійності.

3. Засоби спілкування з дітьми в ході виховних впливів: батьки з високим балом за цим показником намагаються використати переконання для того, щоб домогтись слухняності, обґрунтовують свою точку зору і одночасно готові обговорювати її з дітьми, вислуховують їхню аргументацію. Батьки з низьким балом не висловлюють чітко та однозначно свої вимоги, невдоволення чи роздратування, але частіше використовують непрямі способи — скарги, крики, лайку.

4. Емоційна підтримка: батьки здатні висловлювати співпереживання, любов та тепле ставлення, їхні дії та емоційне ставлення спрямовані сприянню фізичному та духовному зростанню дітей, вони відчувають вдовolenня та гордість від успіхів дітей.

Перейдемо до розгляду типологій, в основі яких лежить поведінковий компонент. Оцінюючи різні підходи до вивчення батьківського ставлення до дітей, А. С. Співаковська [8] звертає

увагу на нестачу суттєвого на її погляд елемента, а саме — аналізу того, як реально діють батьки з дітьми, які здійснюють вчинки, як заохочують, карають в різноманітних ситуаціях. Автор говорить про необхідність розглядати процес виховання як діяльність і звернути увагу на поведження батьків з дітьми. Для подолання вказаної прогалини в аналізі реального діяльнісного плану взаємин батьків і дітей пропонується поняття “батьківська позиція”. Це поняття на думку А.С. Співаковської дозволяє змалювати широкий фон взаємин в сім’ї, уявити сімейну атмосферу в цілому, а також вивчити, яким чином ті чи інші свідомі та несвідомі мотиваційно-емоційні структури особистості батьків виражаються, актуалізуються в конкретних формах поведінки та взаємодії з дітьми.

“Батьківська позиція” за А. С. Співаковською [8] — це реальна спрямованість, в основі якої лежить свідомо або несвідомо оцінка дитини, що виражається у способах та формах взаємодії з дітьми”.

Окремі дослідники Є.Т. Соколова, В.В. Столін [7] вживають терміни батьківська позиція та батьківська установка як синоніми і розуміють під ним систему або сукупність батьківського емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками та способів поведінки з нею.

А.С. Співаковська [8] визначає оптимальні властивості, які повинна мати оптимальна, сприятлива для розвитку дитини батьківська позиція: адекватність — найбільш близька до об’єктивної оцінка психічних та характерологічних особливостей власної дитини та побудова виховання на основі такої оцінки; динамічність — здатність змінювати методи і форми спілкування та впливу на дитину відповідно до ситуацій та умов життя сім’ї, які змінюються; прогностичність — спрямованість

виховних дій на майбутнє, до тих вимог, які постають перед дитиною в її подальшому житті.

Заслуговує на увагу типологія материнського ставлення С. Броді [2]. Дослідник розглядає ставлення матері до дитини перед усім як поведінкову категорію і виділяє чотири типи материнської поведінки:

1. Легке і органічне пристосування до потреб дитини, підтримуюча та дозволяюча поведінка.

2. Напружена поведінка, нестача безпосередності у спілкуванні з дитиною, домінування, непоступливість матері.

3. Поведінка, що зумовлена почуттям материнського обов'язку, брак безпосередності у спілкуванні, жорсткий контроль в процесі виховання дитини.

4. Непослідовна, суперечлива поведінка, яка зумовлена поганим розумінням своєї дитини.

Спостереження С. Броді показали, що кожному типу материнської поведінки відповідає певний тип поведінки дитини. Так, поведінка матері першого типу зумовлювала впевненість дитини, віру у свої можливості, в той час як непослідовна і суперечлива поведінка матері (четвертий тип) призводила до дитячої тривожності та невпевненості.

Типологія батьківського ставлення А.В. Петровського [6] також спирається перед усім на поведінковий компонент і включає чотири тактики сімейного виховання і ставлення до дитини, а саме:

- “диктат”, який проявляється у систематичному пригніченні дорослими ініціативи і почуття власної гідності дитини, ігноруванні інтересів та думок дитини, позбавлення її права вирішувати питання, які відносяться до компетенції дитини;

- “опіка”, що проявляється у надмірному опікуванні, позбавленні самостійності та ініціативності;
- тактика “невтручання”, яка характеризується ігноруванням дитячих потреб, нехтуванням дитиною та її “світом”;
- “співробітництво”, яке передбачає дієве включення у справи іншої людини, активну допомогу, співчуття та взаємопідтримку.

В основу наступних типологій батьківського ставлення покладено емоційний компонент. Так, О.Б. Насонова [5] вивчала взаємини дітей та батьків з точки зору способів спілкування та емоційного зв'язку між ними. Її дослідження дозволили виділити чотири групи сімей, що відрізняються за характером батьківсько-дитячих взаємин.

- сім'ї з найбільшим числом позитивних емоційних зв'язків у взаєминах батьків та дітей і відсутністю негативних емоцій — гіперопікаюче батьківське ставлення;
- сім'ї з перевагою позитивних емоцій у відносинах, з незначною часткою негативних, які виникали в якості безпосередньої реакції на заборону батьків, вимогу дисципліни та порядку (ці негативні емоції, однак, не зачіпали особистісні взаємини та соціальні потреби дитини) — розумна любов;
- сім'ї із співіснуванням в рівній мірі позитивних і негативних взаємин — амбівалентне батьківське ставлення;
- сім'ї з перевагою негативних емоційних зв'язків між батьками та дітьми — нехтування.

В кожному типі сімей були виявлені специфічні способи спілкування батьків з дитиною. Так, гіперопікаюче батьківське ставлення характеризувалося афективно-деструктивним директивним спілкуванням; в разі розумної батьківської любові

відмічалися афективно-конструктивні способи спілкування; амбівалентні взаємини показали афективно-деструктивний кооперативний стиль спілкування; в разі нехтуючого батьківського ставлення проявився афективно-деструктивний директивний спосіб спілкування батьків з дітьми.

Американські психологи А. Рое та М. Сігельман [2] створили трикомпонентну теоретичну модель батьківського ставлення, яка також базується на емоційному компоненті взаємин між людьми. Вона включає три основні батьківські установки: “акцептацію” (прийняття, уподобання), “уникнення” та “емоційне зосередження” на дитині.

Отже, науковцями та психологами-практиками описується цілий ряд підходів до типологізації батьківського ставлення. Проте, проаналізовані нами типології батьківського ставлення об’єднує те, що вони базуються на основних компонентах людських взаємин: когнітивному, емоційному та поведінковому.

Стосовно ж ситуації яка існує в умовах карантину дитячо-батьківські стосунки характеризуються наступними типами поведінки батьків:

- ігнорування батьками поширення COVID-19 в Україні та у світі в цілому (кожен з батьків займається своїми справами, а дитина в той час самостійно «перетравлює» інформацію, що надходить із інтернет-мереж);
- відстороненість (багато сімей вивезли дітей за місто) і там намагаються переключитися на інші види діяльності (роблять вигляд ніби нічого не сталося, діти радіють що не треба ходити до школи, виконувати свої учнівські обов’язки. Оскільки подекуди немає можливості навчатися дистанційно);

- надмірне залучення дітей в процес обговорення поточних новин поширення COVID-19 в Україні та у світі, що викликає паніку спочатку серед батьків та викликає надмірну тривогу та страхи у дітей;

- збалансований тип спілкування між батьками та дітьми, коли діти та батьки можуть відкрито ділитися своїми переживаннями із батьками стосовно подій, що відбуваються у світі. При цьому батьки не залякуючи дітей відкрито демонструють зміни у своїй поведінці в умовах карантину (частіше миття рук із милом, спільне пошиття «захисних» масок в домашніх умовах, систематичне заняття своїм тілом (обов'язкова зарядка, часте провітрювання своїх помешкань тощо).

Висновки. Таким чином, проведений нами аналіз типів дитячо-батьківських стосунків дає підстави до висновків, що самосвідомість сучасних дітей в умовах карантину матиме віддалені наслідки для їх поведінки як на побутовому, так і на суспільному рівнях. Втеча багатьох із батьків у село (навіть у іншу країну) сформує тип особистості «втікача», який замість того, щоб розв'язувати нагальні проблеми в умовах, що склалися, втікають від них, намагаються забути, відкласти їх на невизначений термін... І тим самим збільшуючи ймовірність повторних зустрічей із різного роду ситуаціями невизначеності у своєму майбутньому та відсутність адекватних способів реагування у складних життєвих обставинах. З психологічної точки зору можна прогнозувати втечу не лише від зовнішніх небезпек, а й від своїх власних внутрішніх переживань, від самого себе... Але ж як відомо від себе не втечеш, навіть у іншу країну. Сьогодні там можливо ще більш небезпечні та несприятливі умови аніж в Україні.

Різні підходи фахівців-психологів щодо визначення структурних складових та побудови на цій основі типологій батьківського ставлення можуть слугувати основою для профілактики негативних явищ у дитячо-батьківських стосунках. Так, складовій батьківського ставлення “нехтування” відповідають наступні складові батьківського ставлення: “неприйняття, емоційне нехтування”, “емоційне нехтування, відторгнення”, “позбавлення любові”, “невтручання”, “уникання”, “перевага негативних емоційних зв’язків між батьками та дітьми, нехтування”, “незадоволення потреби дитини в любові, нехтування батьківськими обов’язками”, “байдужість”, “вільне виховання”, “попустительський тип ставлення”, “ліберальний стиль відносин”.

Усі ці стилі у поведінці батьків перешкоджають становленню самостійності думок, автономності, відповідальності за своє життя та за життя інших людей. Незважаючи на те, що батьки можуть проводити багато часу поруч із дитиною в умовах карантину, їхня нездатність змінювати власні звички в умовах стрімкого поширення COVID-19 в Україні та у світі в цілому, відкрито обговорювати з дітьми оптимальні стратегії поведінки, докладати власних зусиль для роботи над собою, непристосованість до умов нових обмежень, які з кожним днем лише посилюються, формують тип безпорадної особистості. І від цього на несвідомому рівні здебільшого батьки відчувають до дитини злість, роздратування. Усе це потребує особливої уваги з боку психологів, і вже зараз негайної розробки відповідного психологічного забезпечення функціонування сім’ї в сучасних умовах самоізоляції. Насамперед розробка стратегій співробітництва, об’єднання зусиль, обміну інформацією та партнерства.

Spisok vikoristanih dzherel:

1. Боуен М. Теория семейных систем Мюррея Боуена: Основные понятия, методы и клиническая практика. / М. Боуен // 2-е изд. стереотип. — М.: «Когито-Центр», 2008. -496 с.
2. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, в. Зинченко. – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 672с
3. Гарбузов В. И., Захаров А. И., Исаев Д. Н. Неврозы у детей и их лечение. / В. И. Гарбузов, А. И. Захаров, Д. Н. Исаев // — Л., 1977.
4. Захаров А. И. Детские неврозы (психологическая помощь родителей детям). / А. И. Захаров // - СПб.: Респекс, 1995. - 190 с.
5. Насонова О. Б. Батьківські установки в сім'ї і ставлення підлітків до себе / О. Б. Насонова Педагогіка // та психологія. 1995. №1. С.101-108.
6. Петровский А.В. Дети и тактика семейного воспитания. / Петровский А. В. // - М.: Знание, 1981, - 96 с.
7. Столин В. В. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А.А. Бодалева, В. В. Столина; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. - М.: Педагогика, 1989. - 208 с.
8. Спиваковская А. С. Обоснование психологической коррекции неадекватных родительских позиций // Семья и формирование личности / Под. ред. А. А. Бодалева. — М.: 1981.

Spisok vikoristanih dzherel:

1. Bouen M. Teoriya semejnı'kh sistem Myurreya Bouena: Osnovny'e ponyatiya, metody` i klinicheskaya praktika. / M. Bouen // 2-e izd. stereotip. — M.: «Kogito-Czentr», 2008. -496 s.
2. Bol'shoj psikhologicheskij slovar` / sost. i obshh. red. B. Meshheryakov, v. Zinchenko. – SPb.: prajm – EVROZNAK, 2003. – 672s
3. Garbuzov V. I., Zakharov A. I., Isaev D. N. Nevrozy` u detej i ikh lechenie. / V. I. Garbuzov, A. I. Zakharov, D. N. Isaev // — L., 1977.
4. Zakharov A. I. Detskie nevrozy` (psikhologicheskaya pomoshh` roditelej detyam). / A. I. Zakharov // - Spb.: Respeks, 1995. - 190 s.
5. Nasonova O. B. Bat`ki`vs`ki` ustanovki v si`m`yi i` stavlennya pi`dli`tki`v d o sebe / O. B. Nasonova Pedagogika // ta psikhologiya. 1995. #1. S. 101 — 108.

6. Petrovskij A.V. Deti i taktika semejnogo vospitaniya. / Petrovskij A. V. // - M.: Znanie, 1981, - 96 s.

7. Stolín V. V. Sem`ya v psikhologicheskoy konsul'tirovaniya / Pod red. A.A. Bodaleva, V. V. Stolina; Nauch.-issled. in-t obshhej i pedagogicheskoy psikhologii Akad. ped. nauk SSSR. - M.: Pedagogika, 1989. - 208 s.

8. Spivakovskaya A. S. Obosnovanie psikhologicheskoy korrekczii neadekvatny`kh roditel`skikh poziczij // Sem`ya i formirovanie lichnosti / Pod. red. A. A. Bodaleva. — M.: 1981.

Pavliuk, M.M. Socio-psychological factors of child-parent relations in quarantine. The article describes the main psychological types of child-parent relationships that are characteristic of the normal conditions of family functioning and quarantine due to the spread of COVID-19 in Ukraine and in the world as a whole.

In particular, it draws attention to the fact that modern parents use such basic behavioral strategies as: neglecting the spread of COVID-19 in Ukraine by parents, lack of open response to the situation in family relationships, distraction manifested in attempts to switch to other activities; excessive involvement, which gives rise to anxiety, fear, panic in child-parent relationships; balanced type of communication between parents and children, characterized by the acceptance of the current situation and the search for new ways of relations in quarantine conditions, which will require changing the usual behaviors of both parents and children, new abilities and mobilization of personal resources and resources of all family system in the direction of increasing self-esteem, self-discipline, self-determination.

Classical approaches to understanding typologies of child-parent relationships in psychological science and practice are presented, the potential of which can be used to provide psychological assistance to families under quarantine and the spread of COVID-19 in Ukraine and around the world. Possible deformations in the development of the personality of the child due to the dominance of inadequate behavioral styles in the parent-child relationships under quarantine are outlined.

Key words: child-parent relations, child identity, COVID-19, behavior strategies, family system, parental position.

Відомості про автора

Павлюк Марія Михайлівна, доктор психологічних наук, доцент кафедри психології МАУП, м. Київ, Україна

Pavliuk, Mariia Mykhaylivna, Doctor of Psychology, Associate Professor, of the Department Psychology, Interregional Academy of Personnel Management (IAPM), Kyiv, Ukraine

Email: Psycholprof@gmail.com

159.923.2

Павлюк М.М.,

Дармограй О.О.

**СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК
РОЗГОРТАННЯ ЖИТТЄВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ**

Павлюк М.М., Дармограй О.О. Соціальна компетентність підлітків як розгортання життєвого потенціалу особистості. У статті розкрито основні аспекти соціальної компетентності у підлітковому віці, формування якої є одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти. Окреслено підходи до трактування визначення складових поняття «соціальна компетентність». Підкреслено, що для соціальної компетентності підлітків найбільш значимим є уміння оцінювати групові норми та причини їх привабливості для себе.

Охарактеризовано специфіку складових комунікативної компетенції та їх формування у підлітків. Зокрема, відзначено, що в контексті розвитку соціальної компетентності для підлітків особливі ефекти має спілкування з однолітками у процесі якого останні отримують важливу інформацію, яка не транслюється дорослими передусім через відсутність специфічного досвіду у певної вікової групи.

Стверджується про необхідність пошуку дієвих засобів і способів цілеспрямованої підготовки не лише підлітків, а й їхніх батьків у напрямку сприяння процесу входженню у сучасне соціокультурне середовище. Розвиток соціальної компетентності підлітків через